

CHAPTER «ECONOMIC SCIENCES»

ANALYSIS OF MACROECONOMIC CONSEQUENCES OF STRUCTURAL CHANGES IN THE FISCAL POLICY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE CORONAVIRUS CRISIS

АНАЛІЗ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ СТРУКТУРНИХ ЗМІН БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ КОРОНАВІРУСНОЇ КРИЗИ

Danylo Vankovych¹
Myroslav Kulchytskyi²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-310-1-21>

Abstract. The full-scale invasion of russia on February 24, 2022 pushed into the background, for Ukrainian society, the problems of overcoming the consequences of the corona crisis. Nevertheless, from a scientific point of view, the study of the practice of overcoming the consequences of the latter remains relevant and definitely requires a detailed study. The COVID-19 pandemic and related quarantine restrictions have had a negative impact on the Ukrainian economy as a whole. Taking this into account, domestic science and practice today need a deep analysis of the short-, medium- and long-term socio-economic consequences of the pandemic, which will allow for the formulation of an adequate policy for the restoration of economic activity. The most significant negative consequences of the COVID-2019 pandemic and the corona crisis caused by it for the global and domestic economies were a reduction in economic activity and an increase in unemployment. Considering this, the main efforts

¹ Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Finance, Money Circulation and Credit,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

² Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Finance, Money Circulation and Credit,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

of governments were focused on the use of financial policy instruments. In this context, it is extremely relevant to study the impact of fiscal and budget policy instruments and countering the negative consequences of the COVID-19 pandemic and ensuring economic recovery. *The purpose* of the study is to deepen the scientific and methodological foundations of assessing the impact of structural changes in the budget and tax policy and macroeconomic dynamics in Ukraine in the context of the pandemic and to develop, on this basis, practical recommendations aimed at ensuring post-war recovery. Achieving the set goal made it necessary to solve the following *tasks*: to reveal the mechanisms of the impact of structural changes in the budget and tax policy on macroeconomic indicators in the conditions of the pandemic; to diagnose structural changes in the budget and tax policy under the conditions of the COVID-19 pandemic; to analyze the macroeconomic consequences of structural changes in the budget and tax policy of Ukraine in the conditions of the pandemic. The research uses general-scientific and specific-scientific *methods of scientific research*, namely: analysis, synthesis, induction, deduction (when studying the impact of structural changes in the budget and tax policy on indicators of macroeconomic dynamics in Ukraine); scientific abstraction and explication (when highlighting the conceptual and categorical research apparatus) As a *result* of the conducted research, the following conclusions can be drawn: First, as the main tools for leveling the negative macroeconomic consequences of the COVID-19 pandemic in Ukraine, the measures of the budget and tax policy were used. Secondly, considering the speed of the spread of the pandemic and the need for an adequate response to its consequences, the main channel for the transmission of fiscal impulses became the budget channel, namely the redistribution of budget expenditures. Thirdly, during 2020–2021, there was a change in the expenditure structure of the Consolidated Budget of Ukraine. In particular, in the structure of expenditures of the State budget, economic expenditures and expenditures on health care increased, and in the structure of expenditures of local budgets, economic expenditures and expenditures on education increased. Fourthly, the priority direction of further research is the economic and mathematical modeling of the revealed regularities, which will ensure the improvement of the efficiency of public finance management and, as a result, ensure the financial security of the state.

1. Вступ

Повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року відсунуло на задній план, для українського суспільства, проблеми подолання наслідків коронакризи. Тим не менше з наукового погляду вивчення практики подолання наслідків останньої залишається актуальним і безумовно потребує детального вивчення. Пандемія COVID-19 та пов'язані з нею карантинні обмеження в цілому негативно вплинули на українську економіку. Враховуючи це сьогодні вітчизняна наука і практика потребує глибокого аналізу коротко-, середньо- та довгострокових соціально-економічних наслідків пандемії, що дозволить сформулювати адекватну політику відновлення економічної активності.

Розкриттю сутності механізмів впливу структурних змін бюджетно-податкової політики на макроекономічні показники в умовах пандемії, аналізу структурних змін бюджетно-податкової політики в умовах пандемії COVID-19 та їх макроекономічним наслідкам присвятили свої наукові праці Біткова Т., Богдан Т., Бут К., Буцанова К., Вагнер І., Васильєва Т., Демко І., Діденко І., Заха Д., Касьянова Н., Кірхнер Р., Кравчук В., Красота О., Мовчан В., Онищенко В., Панасюк І., Полушкін Г., Поснова Т., Разумова Г., Сівіцька С., Сміянов В., Третяк В., Тур О., Федик М., Циганкова С., Черв'як А., Шевченко В., Юрчишин В., Якушко І., Яровой А., Яценко Г. [1–16].

Аналіз міжнародного досвіду протидії негативним наслідкам коронакризи демонструє використання двох основних стратегій для боротьби з розповсюдженням пандемії COVID-2019 і відновлення макроекономічної стабільності. Перша стратегія – це стратегія жорстких обмежень. Вона передбачає запровадження повного локдауну, а саме закриття або перехід на дистанційну роботу усіх підприємств та установ, діяльність яких не є критично важливою для забезпечення безперервності життєдіяльності країни, функціонування лише супермаркетів, аптек, підприємств стратегічного призначення. Друга стратегія – це стратегія м'яких обмежень. Її застосування передбачає дотримання соціального дистанціювання, заборону масових заходів, впровадження протиепідемічних заходів на підприємствах та установах, які працюють в режимі реального часу.

Найбільш значущими негативними наслідками пандемії COVID-2019 і спричиненої нею коронакризи для світової та вітчиз-

няної економік було скорочення економічної активності та зростання рівня безробіття. Враховуючи це основні зусилля урядів були зосереджені на використанні інструментів фінансової політики. В контексті цього надзвичайно актуальним є дослідження впливу інструментів бюджетно-податкової політики та протидію негативним наслідкам пандемії COVID-19 та забезпечення економічного відновлення.

Метою дослідження є поглиблення науково-методичних засад оцінки впливу структурних змін бюджетно-податкової політики та макроекономічну динаміку в Україні в умовах пандемії і розроблення на цій основі практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення поковідного відновлення.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань: розкрити механізми впливу структурних змін бюджетно-податкової політики на макроекономічні показники в умовах пандемії; продіагностувати структурні зміни бюджетно-податкової політики в умовах пандемії COVID-19; проаналізувати макроекономічні наслідки структурних змін бюджетно-податкової політики України в умовах пандемії. У дослідженні застосовано загально-наукові та конкретно-наукові методи наукових пошуків, а саме: аналізу, синтезу, індукції, дедукції (при дослідженні впливу структурних змін бюджетно-податкової політики на показники макроекономічної динаміки в Україні); наукової абстракції та експлікації (при висвітленні понятійно-категоріального апарату дослідження).

2. Сутнісно-функціональна характеристика та роль бюджетно-податкової політики в контексті протидії наслідкам COVID-19

Перш за все варто звернути увагу на основні особливості поточної коронакризи (див. рис. 1).

Аналіз міжнародного досвіду протидії негативним наслідкам коронакризи демонструє використання двох основних стратегій для боротьби з розповсюдженням пандемії COVID-2019 і відновлення макроекономічної стабільності.

Перша стратегія – це стратегія жорстких обмежень. Вона передбачає запровадження повного локдауну, а саме закриття або перехід на дистанційну роботу усіх підприємств та установ, діяльність яких

не є критично важливою для забезпечення безперервності життєдіяльності країни, функціонування лише супермаркетів, аптек, підприємств стратегічного призначення. Допоміжними заходами є обмеження пересування населення, самоізоляція контактних осіб, тотальне скорочення соціальних контактів. Такі заходи спрямовані виключно на попередження поширення коронавірусу, вони справляють позитивний вплив на здоров'я людей, але для економіки вони є катастрофічними: різке падіння ВВП, зростання безробіття, балансування багатьох галузей на межі банкрутства тощо посилюють кризу та віддаляють відновлення макроекономічної рівноваги. На сьогодні ця стратегія визнана найбільш ефективною для обмеження поширення коронавірусу.

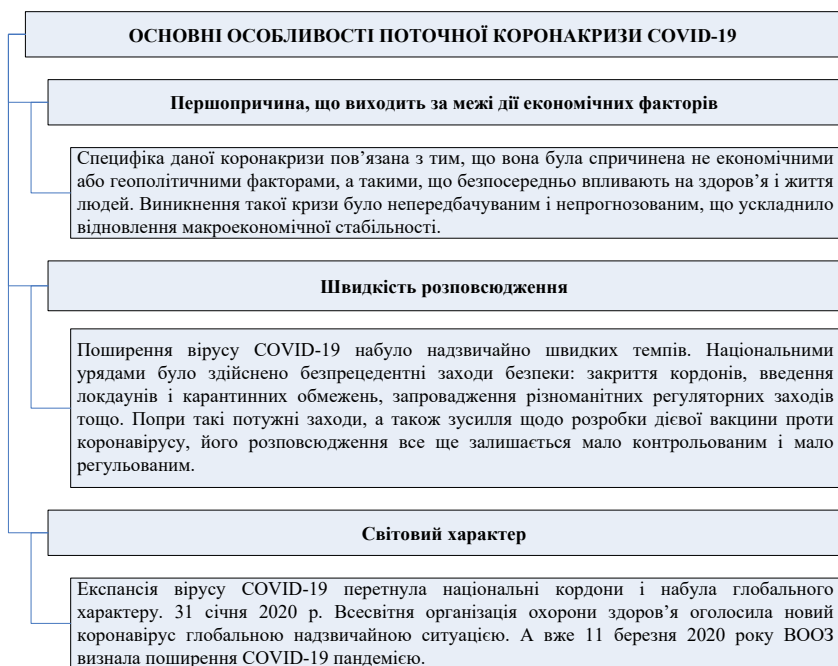

Рис. 1. Основні особливості поточної коронакризи COVID-19

Джерело: [8, с. 14]

Друга стратегія – це стратегія м'яких обмежень. Її застосування передбачає дотримання соціального дистанціювання, заборону масових заходів, впровадження протиепідемічних заходів на підприємствах та установах, які працюють в режимі реального часу. Така стратегія є ефективною в країнах із високим рівнем самоорганізації і відповідальності економічних суб'єктів за свої дії.

Найбільш значущими негативними наслідками пандемії COVID-2019 і спричиненої нею коронакризи для світової та окремих національних економік є скорочення економічної активності та зростання рівня безробіття. Враховуючи це основні зусилля урядів були зосереджені на використанні інструментів бюджетно-податкової політики. В контексті даного дослідження більш детально зупинимося саме на інструментах бюджетно-податкової політики. Основними напрямками застосування фіскальних інструментів було визначено розширення соціального захисту населення і надання податкових та інших пільг для суб'єктів господарювання.

Бюджетно-податковою політикою називається сукупність заходів держави у сферах регулювання бюджетних доходів та витратків, здійснюваних з метою цілеспрямованого впливу на соціально-економічний розвиток країни. Основними її складовими є державна політика у сферах оподаткування і державних витрат.

Основою бюджетно-податкової політики є бюджет. Здійснення державних витратків передбачає використання засобів державного бюджету, а податки є основним джерелом його наповнення. Звідси сутність бюджетно-податкової політики можна розглядати через маніпулювання державним бюджетом.

В одній із останніх наукових праць Якушко І.В. [15, с. 25] виділяє наступні специфічні характеристики бюджетно-податкової політики: по-перше – це частина економічної політики держави; по-друге – це складноструктурований об'єкт дослідження, який стосується процесів взаємодії між органами державної влади та іншими економічними суб'єктами; по-третє – це продукт впроваджуваних заходів органами державної влади у сфері функціонування податкової та бюджетної систем; по-четверте – це невід'ємна складова розвитку фінансової системи держави, системи державних фінансів; по-п'яте – це динамічна система, яка розвивається, змінюється відповідно до сучасних

тенденцій розвитку національної економіки; по-шосте – це невід’ємна частина системи державного регулювання національної економіки. Враховуючи це він пропонує трактувати бюджетно-податкову політику як цілеспрямовану діяльність органів державної влади у сфері формування і використання фі-нансових ресурсів для виконання ними власних повноважень.

В економічній літературі виділяють три основних функції бюджетно-податкової політики (див. рис. 2). Бюджетно-податкове регулювання є найголовнішим елементом, що входить до державної політики фінансів. Можемо виділити поняття «бюджетного» й «податкового» регулювання. Бюджетне регулювання включає в себе абсолютно всі форми впливу держави на ведення бюджетної політики, йдеться, наприклад, про прийняття закону про державний бюджет і до його реалізації установленими державою органами. Податкове регулювання передбачає комплексні заходи у сфері податків, що впливають на державний перерозподіл національного доходу зацікавлених соціальних верств, інвестицій, науково-технічний розвитку, економічного зростання тощо.

Роль і місце фіскального регулювання в державній системі регулювання економіки залежить від трьох основних факторів: ролі держави в регулюванні економічних процесів, чутливості економічного середовища до змін у сфері бюджетно-податкових відносин і тієї частини національного продукту, рух якої опосередковується державою за допомогою багатьох фіскальних інструментів.

Головна проблема бюджетно-податкової політики полягає у тому, щоб поєднати суперечливі, але взаємозалежні функції бюджетно-податкового регулювання. Перед урядом завжди стоїть проблема вибору – чому віддати переваги [15, с. 20]: економічному зростанню чи соціальному захисту; ефективності чи загладженню проблеми економічної нерівності; нагромадженню чи споживанню; безпосередній участі у виробничих процесах чи непрямому впливу на ринкові стимули в певних галузях.

Надзвичайно важливою є функціональна збалансованість бюджетно-податкової політики. Орієнтація, на фіскальну функцію, нехтуючи іншими призводить до втрати стратегічно поставлених орієнтирів та руйнування потенціалу довгострокового економічного зростання.

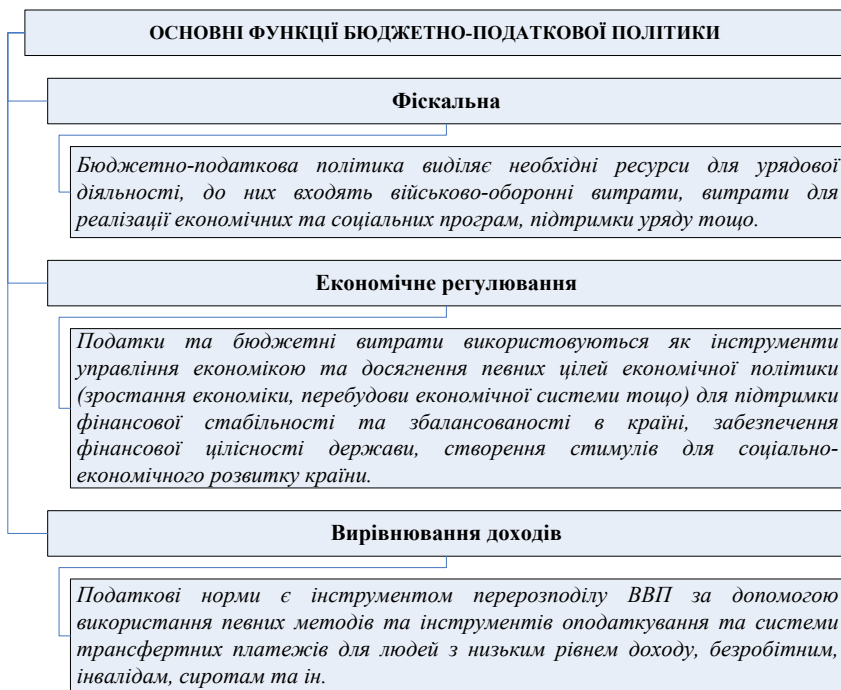

Рис. 2. Основні функції бюджетно-податкової політики

Джерело: [15, с. 17]

Якщо не враховувати необхідність стимулювання економічної активності, акцент на завданнях антициклічного та структурного регулювання вестиме до швидкого економічного застою. У той же час, ігнорування фіскальної функції бюджетної політики серед амбіційних стратегічних орієнтирів створює загрозу значної макроекономічної дестабілізації.

Протягом останніх років бюджетно-податкові проблеми в Україні привертають дедалі більшу увагу політиків, економічного істеблішменту, науковців, аналітиків, а також засобів масової інформації. Виконання поставленого бюджету стало майже не основним критерієм ефективності роботи уряду. На превеликий жаль, головним предметом

обговорення та урядових рішень виявилась проблема забезпечення надходжень до державного та місцевих бюджетів і, звичайно, фінансування відповідних видатків. Питання оцінки ефективності бюджетних та податкових відносин, їхнього впливу на перебіг основних соціально-економічних процесів довгий час майже не порушувалися. Тому це дає підстави стверджувати, що впродовж багатьох років в Україні відбувалося нехтування бюджетно-податковою політикою.

В контексті дослідження важливо згадати і про результати загальнонаціонального соціологічного дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова, стосовно ставлення громадян України до пандемії, а також до кроків, здійснюваних Урядом для пом'якшення руйнівних наслідків коронакризи. Перш за все варто проаналізувати відповіді на три питання: що держава повинна робити в першу чергу для стабілізації економіки? що держава повинна робити в першу чергу для підтримки бізнесу? які заходи підтримки економіки під час є більш ефективними? Результати опитування наведені у таблицях 1 та 2.

Дані таблиці 1 вказують на те, що до першої п'ятірки найактуальніших заходів експерти віднесли: збільшення асигнувань на сферу охорони здоров'я, зниження податкових платежів або їх відтермінування, передбачення окремих заходів підтримки секторів економіки за рахунок бюджету, збільшення бюджетної підтримки для найбільш постраждалих галузей (авіаперевізників, сільського господарства, туризму тощо), збільшення державних гарантій для економіки. Експертні відповіді склали відповідно – 52,9%, 48,8%, 43,8%, 39,7%, 36,4%.

Згідно інформації наведеної в таблиці 2 до п'ятірки пріоритетних відповідей відносяться: скасування штрафів і пені за протермінування платежів, відтермінування і зниження платежів за податками, надання субсидій ФОПам і самозайнятим особам, створення умов для вільного підприємництва, перш за все – для малого і середнього бізнесу, надання гарантій та пільгових умов за кредитами. Відсоток відповідей склав відповідно – 47,9%, 47,1%, 38,8, 38,0%, 36,4%.

Як впливає з розподілу експертних відповідей, що наведені на рисунку 3 79,3% відповідей віддано Стандартним заходам пом'якшення економічної політики (зниження відсоткових ставок, зниження податків, вплив на обмінний курс національної валюти тощо).

**Розподіл експертних відповідей на питання
«Що держава повинна робити в першу чергу
для стабілізації економіки?», відсотків***

№ з/п	Варіанти відповіді експертів	%
1	Збільшувати асигнування на сферу охорони здоров'я	52,9
2	Знижувати податкові платежі або відтермінувати їх	48,8
3	Передбачати окремі заходи підтримки секторів економіки за рахунок бюджету	43,8
4	Збільшувати бюджетну підтримку для найбільш постраждалих галузей (авіаперевізників, сільського господарства, туризму тощо)	39,7
5	Збільшувати державні гарантії для економіки	36,4
6	Надавати державні гарантії фінансовому сектору по операціях для реального сектору економіки	26,4
7	Збільшення прямих асигнувань і заміщення випадваючих доходів бюджету позиковим фінансуванням	12,4
8	Припинити дію бюджетних правил, що обмежують обсяги залучених запозичень	5
9	Інші	1,7
10	Важко відповісти	5,8

* Побудовано авторами за даними: Соціально-економічні наслідки коронакризи. 2021. Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Socialno-Ekonomichni_naslidky_koronakryzy.pdf

Отже, загрози пандемії мають прояв у кількох вимірах: по-перше, це нагальна криза системи охорони здоров'я, що має потенціал спровокувати соціально-економічну кризу; по-друге, пандемія COVID-19 ставить під питання базові принципи свободи, зокрема свободу пересування; по-третє, ставиться під питання здатність державних інституцій своєчасно надавати допомогу чи принаймні координувати діяльність у кризових ситуаціях.

На жаль, нині бюджетно-податкова політика ще не стала спрацьованим механізмом, котрий допомагає уряду вести структурні реформи, натомість значна частина рішень у цій сфері підпорядковується не економічній стратегії, а існує як предмет політичного «торгу».

Розподіл експертних відповідей на питання: «Що держава повинна робити в першу чергу для підтримки бізнесу?», відсотків*

№ з/п	Варіанти відповіді експертів	%
1	Скасувати штрафи і пені за протермінування платежів	47,9
2	Відтермінувати і знизити платежі за податками	47,1
3	Надавати субсидії ФОПам і самозайнятим особам	38,8
4	Створити умови для вільного підприємництва, перш за все – для малого і середнього бізнесу	38
5	Надавати гарантії та пільгові умови за кредитами	36,4
6	Створити робочі місця з метою надання роботи всім працездатним громадянам	31,4
7	Надавати субсидії (гранти) для постраждалих галузей	29,8
8	Надавати субсидії (гранти) підприємствам в обмін на збереження зайнятості	24,8
9	Запровадити тимчасовий мораторій на процедуру банкрутства	14,9
10	Інше	1,7
11	Важко відповісти	5

* Побудовано авторами за даними: Соціально-економічні наслідки коронакризи. 2021. Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Socialno-Ekonomichni_naslidky_koronakryzy.pdf

3. Оцінка структурних змін бюджетно-податкової політики України в умовах пандемії COVID-19

Початкові оцінки структурних змін бюджетно-податкової політики України в умовах пандемії COVID-19 були зосереджені на кількісному визначенні прямого впливу заходів реагування. Надалі під час оцінювання дослідники почали враховувати також політичні заходи та епідеміологічну еволюцію пандемії. У межах карантинних заходів уряд ужив низку заходів макроекономічної політики в 2020 році, спрямованих на регулювання й пом'якшення впливу COVID-19. Найважливішими з них були наступні кроки. Уряд ухвалив зміни до Закону України про державний бюджет на 2020 рік, який дає можливість збільшити дефіцит державного бюджету до 300 млрд грн (приблизно 8% ВВП, майже 11 млрд дол. США). Цей захід враховує очікуване значне падіння доходів унаслідок зниження економічної активності, а також додаткові витрати, необхідні для реагування на COVID-19. Було

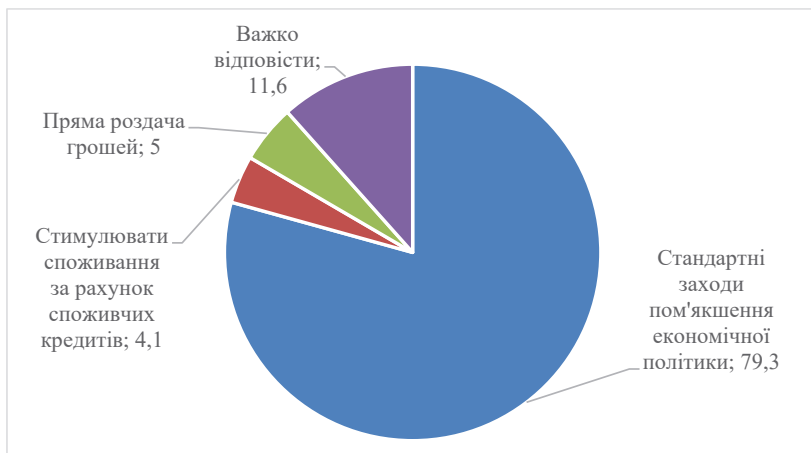

Рис. 3. Розподіл експертних відповідей на питання: «Які заходи підтримки економіки під час кризи є більш ефективними?», відсотків*

* Побудовано авторами за даними: Соціально-економічні наслідки коронакризи. 2021. Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Socialno-Ekonomichni_naslidky_koronakrzy.pdf

створено Стабілізаційний фонд, обсягом 200 млрд грн (7,17 млрд дол. США), задля підтримання пенсіонерів і нових безробітних через об'єднання ресурсів усіх державних відомств та установ, яким було доручено переглянути їхні інвестиційні програми й проекти регіонального розвитку з метою пошуку коштів для цього Фонду.

Відповідно до змін до Закону України про бюджет кошти з неперіоритетних державних програм було перескеровано на створення Фонду боротьби з COVID-19 у розмірі 64,7 млрд грн (2,4 млрд дол. США), із якого додатково виділено 15,8 млрд грн (600 млн дол. США) Національній службі здоров'я та 29,7 млрд грн (1,1 млрд дол. США) Пенсійному фонду. Крім того, поправка передбачає скорочення субсидій, регіональних бюджетів, фінансової допомоги школам і вчителям, спортивних програм, витрат на проведення місцевих виборів, а також коштів, виділених на проведення державного перепису населення. Це призвело до скорочення плану доходів бюджету, в розмірі

119 млрд грн (4 млрд дол. США), на основі зниження ВВП на 3,9% у 2020 році.

Основні податкові заходи передбачали: скасування штрафів за певні порушення податкового законодавства; мораторій на проведення податкових перевірок та інспекцій; відтермінування кінцевого строку подання щорічних декларацій доходів та активів; короткострокові звільнення від сплати орендної платні за землю, податку на нерухомість і штрафів за протермінування або неповну сплату та несвоєчасне подання декларацій; відратування за ліки проти COVID-19; звільнення від сплати ПДВ та імпортного мита на лікарські засоби, медичні прилади та інше обладнання, яке використовують для запобігання COVID-19 або боротьби з ним; підвищення порогових значень для платників податків, які підпадають під спрощений режим оподаткування, і тимчасове звільнення від сплати з їхнього боку внесків на соціальне забезпечення.

Ефективність бюджетно-податкової політики залежить від таких фіскальних показників як дотримання бюджетних зобов'язань, збір бюджетних доходів, управління державним боргом і бюджетним дефіцитом.

З рисунку 4 випливає, що продовж 2020–2021 рр. відбулися суттєві зміни в структурі видатків Державного бюджету України. Найсуттєвіші корегування відбулося щодо видатків на охорону здоров'я та економічну діяльність. Так якщо в доковідному 2019 році частка видатків на економічну діяльність у видатках Державного бюджету склала 6,74% то в 2020 році цей показник зріс до 13,11%, тобто збільшився в 2 рази. Щодо видатків на охорону здоров'я то їх частка у видатках зросла лише в структурі видатків Державного бюджету. Так, якщо в 2019 році вона складала – 3,59%, то в 2020 та 2021 роках її величина склала 9,7 та 11,44 відсотків відповідно.

Щодо інших видатків, то їх динаміка продовж 2018–2022 рр. складає для видатків на загальнодержавні функції – 16,53%, 15,68%, 12,72%, 13,87%, 7,47%; для видатків на оборону – 9,84%, 9,94%, 9,35%, 8,56%, 42,24%; для видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу – 11,86%, 13,06%, 12,24%, 11,7%, 16,39; для видатків на охорону навколишнього природного середовища – 0,53%, 0,59%, 0,52%, 0,55%, 0,17%; для видатків на ЖКГ – 0,03%, 0,01%, 0,01%,

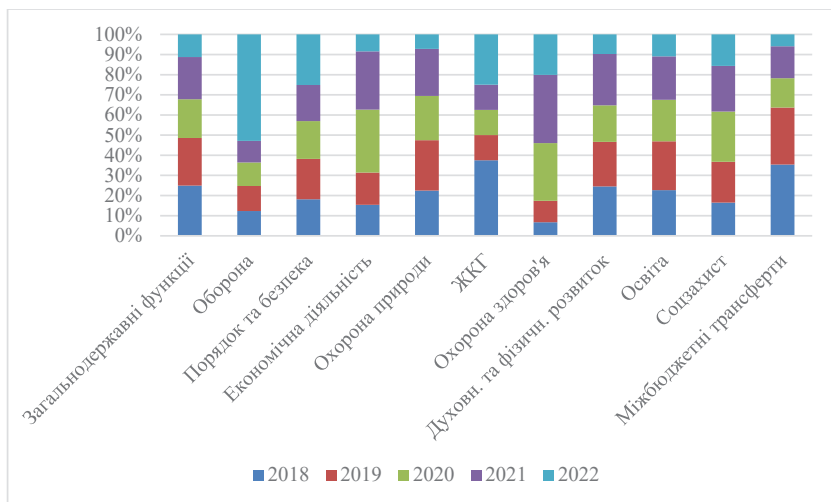

Рис. 4. Динаміка структури видатків Державного бюджету України продовж 2018–2022 років, %*

* Побудовано авторами за даними Державного веб-порталу бюджету для громадян – <https://openbudget.gov.ua/>

0,01%, 0,02%; для видатків на духовний та фізичний розвиток – 1,03%, 0,93%, 0,76%, 1,07%, 0,41%; для видатків на освіту – 4,5%, 4,81%, 4,1%, 4,28%, 2,16%; для видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення – 16,62%, 20,38%, 25,06%, 22,77%, 15,75%; міжбюджетні трансферти – 30,32%, 24,26%, 12,44%, 13,6%, 5,06%.

Дані рисунку 5 засвідчують, що продовж 2020–2021 рр. відбулися суттєві зміни також і в структурі видатків місцевих бюджетів України. Найсуттєвіші корегування відбулося щодо видатків на освіту та економічну діяльність. Так якщо в доковідному 2019 році частка видатків на економічну діяльність у видатках місцевих бюджетів склала 14,46% то в 2020 році цей показник зріс до 19,65%, тобто збільшився більше ніж на 2%.

Щодо інших видатків, то їх динаміка продовж 2018-2022 рр. складає для видатків на загальнодержавні функції – 5,01%, 6,17%, 8,57%, 8,07%, 9,6%; для видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу – 0,2%, 0,23%, 0,38%, 0,31%, 2,29%; для видатків на охорону

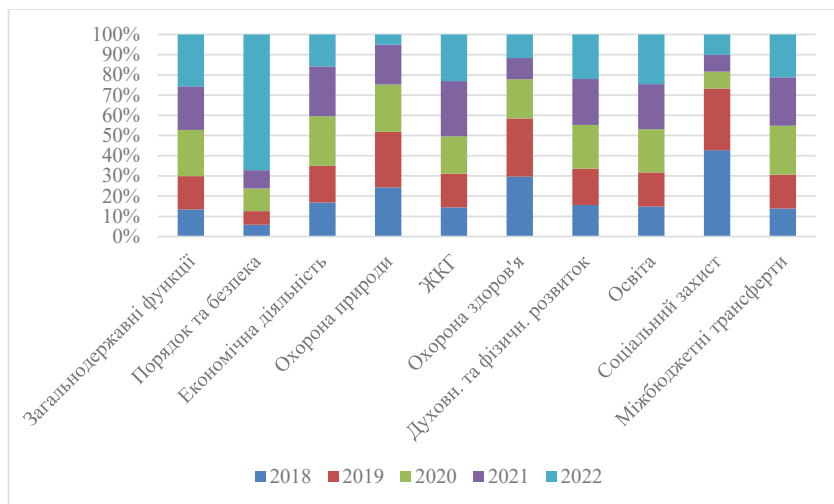

Рис. 5. Динаміку структури видатків місцевих бюджетів України продовж 2018–2022 років, %*

* Побудовано авторами за даними Державного веб-порталу бюджету для громадян – <https://openbudget.gov.ua/>

навколишнього природного середовища – 0,53%, 0,6%, 0,51%, 0,43%, 0,11%; для видатків на ЖКГ – 5,27%, 6,07%, 6,72%, 9,96%, 8,39%; для видатків на охорону здоров'я – 16,34%, 15,86%, 10,64%, 5,81%, 6,4%; для видатків на духовний та фізичний розвиток – 3,31%, 3,81%, 4,58%, 4,81%, 4,66%; для видатків на освіту – 29,04%, 33,04%, 41,71%, 43,74%, 47,96%; для видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення – 25,5%, 18,22%, 5,02%, 4,93%, 6,03%; міжбюджетні трансферти – 1,28%, 1,54%, 2,23%, 2,21%, 1,95%.

4. Аналіз макроекономічних наслідків структурних змін бюджетно-податкової політики України в умовах пандемії

Відсутність в Україні довгострокової, масштабної та стійкої програми відновлення, якою би визначалась цільова спрямованість державних витрат, зокрема інвестицій в модернізацію, технологічний, цифровий та зелений перехід, обумовлює труднощі із створенням

достатнього ресурсу для вирішення проблеми економічного зростання та безробіття в Україні, а також не забезпечує стимулюючий ефект для економічного розвитку в цілому.

Аналізуючи вплив пандемії COVID-19 на показники макроекономічної динаміки в Україні важливо почати з того в огляду того стану в якому економіка України зустріла удар коронакризи весною 2020 року. За останні роки Україна пройшла важкий шлях. Від глибокої кризи 2014–2015 років до відновлювального зростання, яке тривало починаючи з 2016 року. Від економіки, що виробляла продукцію, конкурентну здебільшого на ринках країн СНД та інших країн, що розвиваються, до економіки, здатної конкурувати на ринках високорозвинених країн ЄС та світу. Від країни з обмеженим рухом трудових ресурсів та капіталу до країни із вільним рухом, яка поступово стає частиною світового вільного простору. Від економіки із станом, який не сприяв розвитку бізнесу та залученню інвестицій до економіки, яка трансформується і стає сприятливою для бізнесу та інвестицій.

Трансформаційні зміни відбувались у складний для країни час. З одного боку відчувався вплив зовнішніх чинників (тиск військової та торгівельної агресії з боку росії), а з іншого – існуючі внутрішні протиріччя уповільнювали темпи (ні економіка, ні влада, ні суспільство не були готовими до швидких змін). Втрати, які економіка понесла від втрат на сході та внаслідок кризи, не були компенсовані зростанням (за підсумком 2019 року фактичний ВВП на 5,6% нижче рівня 2013 року).

Продовж 2016–2018 років економіка України, незважаючи на нові виклики, які постали перед країною почала поступово відновлюватися. Україна пододала прояви кризи та перейшла до фази економічного відновлення, але динаміка зростання була стриманою.

Протягом 2019 року в Україні зберігались ключові ознаки макроекономічної стабільності, реальне зростання ВВП за підсумками року становило 3,2%. Зростання відбувалося майже за всіма видами економічної діяльності (окрім промисловості). У 2019 році, як і у попередньому році, зростання в основному підтримувалося розширенням внутрішнього попиту – як споживчого, так і інвестиційного. Внутрішній попит підтримувався тривалим зростанням заробітної плати (номінальна середньомісячна заробітна плата штатних працівників у 2019 році збільшилась на 18,4%) на фоні тенденції до зниження темпів інфляції (споживча

інфляція уповільнилася до 4,1% у грудні 2019 року та у підсумку була близькою до нижньої межі цільового діапазону 5% +/- 1 в.п.).

Нарощування обсягів капітальних інвестицій в Україні тривало вже четвертий рік поспіль завдяки високій активності вітчизняних інвесторів – бізнесу і державного сектору. У 2019 році зростання обсягів освоєних капітальних інвестицій становило 15,5%. Незважаючи на погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури експорт товарів та послуг продовжував зростати досить високими темпами на рівні 7,2%.

Спостерігалось активне збільшення портфельних інвестицій (чистий приплив портфельних інвестицій у 2019 році становив 5,1 млрд дол. США порівняно з припливом 2,1 млрд дол. США у 2018 році) та притоку іноземних інвестицій в Україну (у 2019 році чистий приплив прямих іноземних інвестицій становив 2,4 млрд дол. США (за методологією платіжного балансу)).

Найбільший вплив початок пандемії мав на валове нагромадження, величина якого зменшилася в порівнянні з 2016 роком в два рази. Екс-

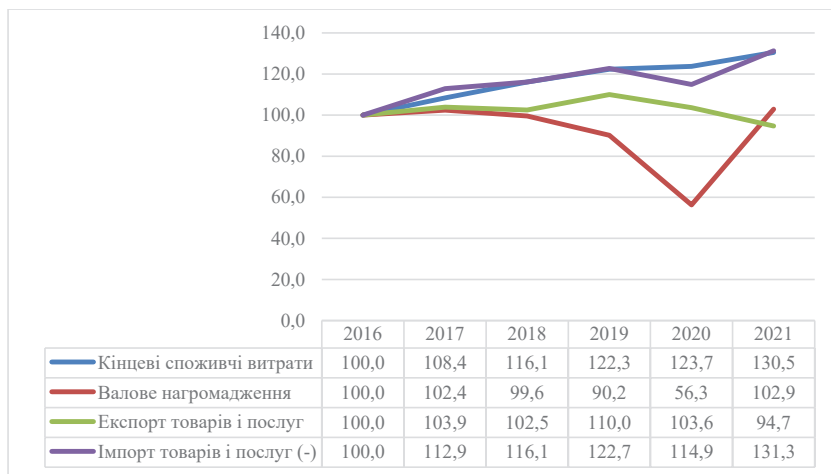

Рис. 6. Динаміка індексів фізичного обсягу валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання 2016–2021 рр. (відсотків; 2016=100)*

* Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України – <https://www.ukrstat.gov.ua/>

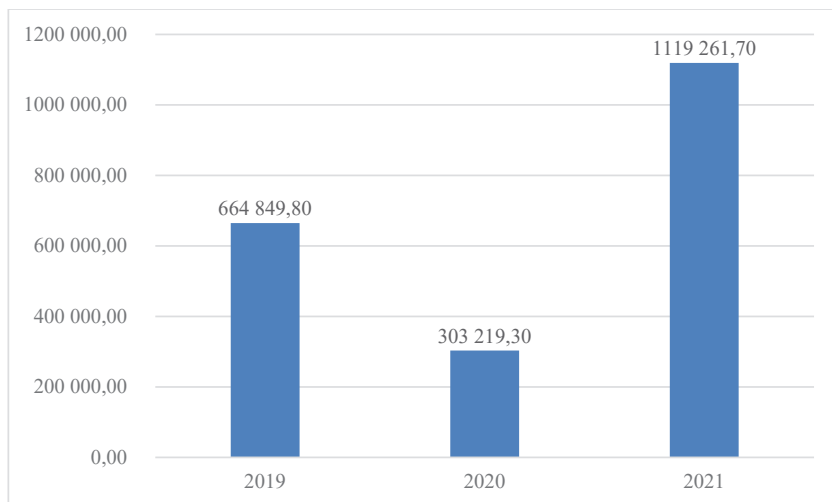

Рис. 7. Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств, млн. грн.*

* Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України – <https://www.ukrstat.gov.ua/>

портно-імпортні операції зменшилися несуттєво. Ці висновки також засвідчуються даними на рисунку 6.

Як впливає з рисунку 7 пандемія COVID-19 в 2020 р. вплинула на зменшення величини прибутку до оподаткування підприємств. В 2021 році цей показник зріс в порівнянні з 2020 роком в 4 рази.

Щодо інфляції то продовж 2020 року не спостерігалось зростання її темпів в порівнянні з 2019 роком (див. рис. 8). Продовж 10 місяців 2020 р. взагалі темпи інфляції були меншими показників 2019 року. З 2021 року спостерігається зростання інфляції, яка станом на грудень складала 10% в розрахунок за рік.

Продовж 2019–2021 років відбулася зміна структури валового внутрішнього продукту за категоріями доходу (див. рис. 9).

Згідно інформації наведеної на рисунку 10 продовж 2020–2021 рр. зберігалася позитивна динаміка росту абсолютної величини витрат та заощаджень населення.

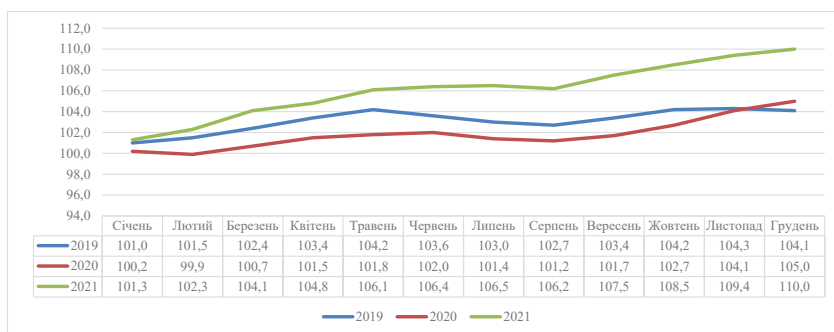

Рис. 8. Динаміка місячних індексів споживчих цін на товари та послуги продовж 2019–2021 рр., % до грудня попереднього року*

* Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України – <https://www.ukrstat.gov.ua/>

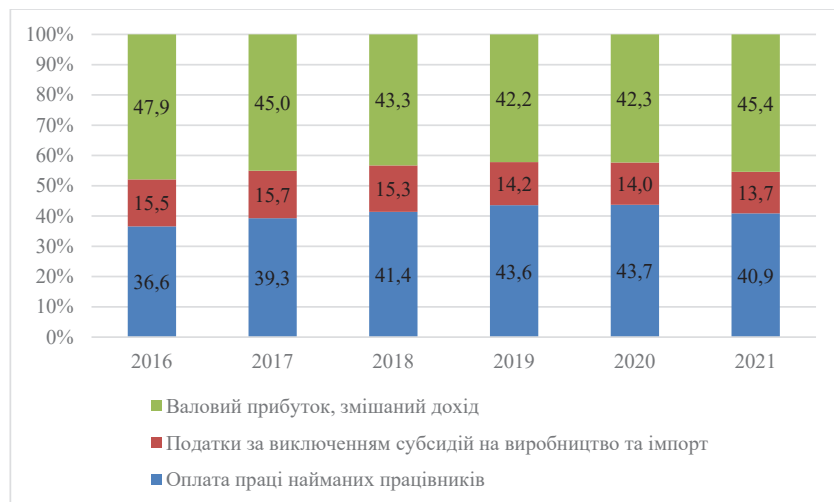

Рис. 9. Динаміка структури валового внутрішнього продукту за категоріями доходу продовж 2016–2021 років, %*

* Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України – <https://www.ukrstat.gov.ua/>

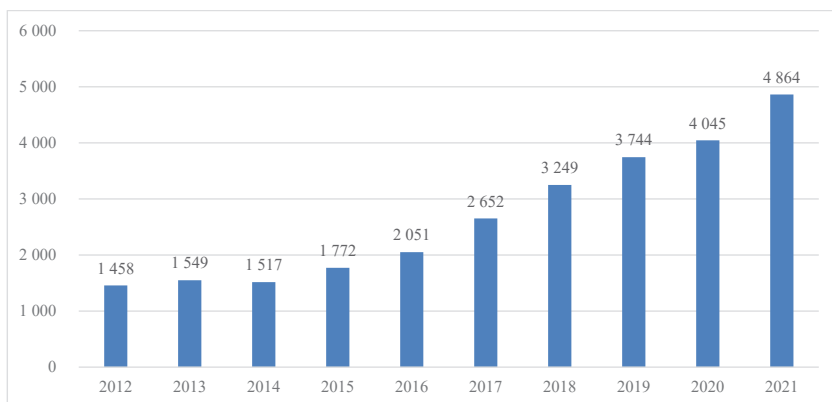

Рис. 10. Динаміка витрат та заощаджень населення 2012–2021 роки, млрд. грн.*

* Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України – <https://www.ukrstat.gov.ua/>

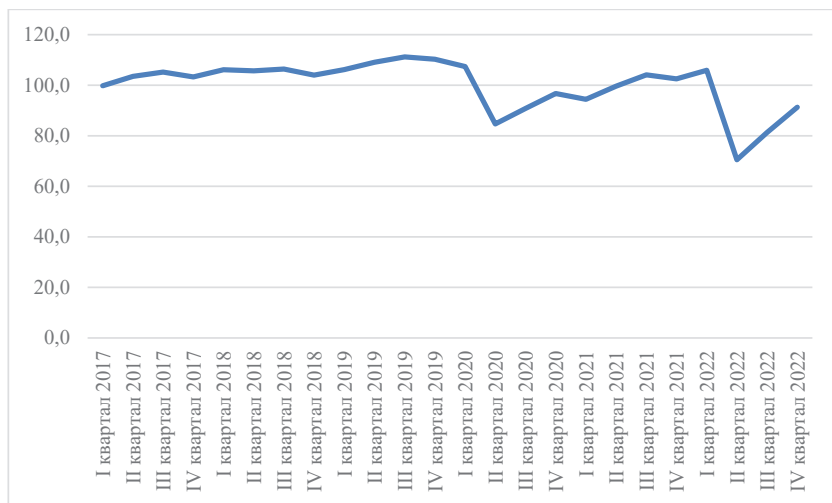

Рис. 11. Квартальна динаміка індикатора економічних настроїв (ІЕН) 2017–2022 рр., %*

* Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України – <https://www.ukrstat.gov.ua/>

З рисунку 11 випливає, що початок коронавірусної пандемії спричинив появу негативних економічних настроїв, які поступово покращувалися продовж 2020–2021 рр.

Отже, до основних макроекономічних наслідків розгортання коронакризи у 2020 р. необхідно віднести ті, що наведені на рисунку 12. Тут перш за все мова іде про зниження рівня продуктивності праці, хоча методика її оцінки є некоректною, згортання інвестицій, зростання витрат, зменшення фінансових резервів, скорочення кредитування.

Затягування економічної рецесії та недостатність інструментів економічного зростання підвищує для України ризики:

- збільшення соціально-економічних та технологічних розривів в умовах незабезпечення потреби модернізації основних фондів, насамперед інфраструктури. Україні загрожує подвійне відставання внаслідок відсутності фінансування модернізації застарілих основних фондів (їх рівень зносу 60,6 % на початок 2019 р.), а також збільшення розриву на тлі якісних змін, які здійснить більшість країн в умовах коронакризи;

- критичної втрати підприємницького потенціалу (у 2020 р. погіршилися результати діяльності більшості галузей економіки), а також структурного безробіття. Неможливість швидкої адаптації працівників, вивільнених з найбільш постраждалих від карантинних дій секторів, а також низька трудомісткість і, як наслідок, незначна можливість секторів, які зараз розширюються, залучити робочу силу, яка вивільняється, серед іншого можуть ще більше погіршити нерівність та платоспроможність на внутрішньому ринку;

- зростання дисбалансів у системі державних фінансів. Зниження потенціалу для наповнення державного та місцевих бюджетів внаслідок погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання та населення (платників податків) внаслідок посилення карантину на тлі необхідності підвищення рівня витрат соціального характеру вже призвело до збільшення дефіциту держбюджету у 2020 р. та у 2021 р. – до 5,5 % ВВП. На цьому тлі високими залишаються ризики щодо виконання плану запозичень та зростання їх вартості, що матиме вплив на забезпечення своєчасного здійснення бюджетних видатків, особливо капітального характеру. У 2020 р. річний план капітальних видатків було виконано лише на 84,4 %, місцевих – на 82,3 % (в цілому держ-

ОСНОВНІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ РОЗГОРТАННЯ КОРОНАКРИЗИ В УКРАЇНІ

1. Зниження рівня продуктивності праці, який і до цього не відповідав потенціалу української економіки. У цілому динаміка продуктивності демонструє низхідний тренд, темпи приросту продуктивності зменшилися з 3,5 % у 2016 р. до -3,1 % у 2020 р. Негативне значення приросту продуктивності праці у 2020 р. досягнуто вперше з 2015 р.

2. Згортання інвестицій. У 2020 р. рівень валового нагромадження основного капіталу склав 13 % ВВП, що на 4,6 в. п. менше, ніж у 2019 р. У січні-грудні 2020 р. обсяги капітальних інвестицій скоротилися на 38,2 % порівняно з 2019 р. Найбільше скоротилися інвестиції у видах економічної діяльності, для яких були запроваджені значні обмеження у рамках здійснюваних заходів щодо подолання поширення COVID-19: авіаційний транспорт (-75,9 %), складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту (-54,3 %), тимчасове розміщування й організація харчування (-44,8 %), оптова та роздрібна торгівлі (-39,2 %), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (-71,1 %). Інвестиції скоротилися й у сферах, для яких визначальним є державне фінансування (державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування (-7,4 %), освіта (-45,7 %), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (-7,5 %).

3. Зростання втрат практично всіх видів економічної діяльності, внаслідок чого істотно зувисав фінансовий ресурс в економіці. Різке скорочення доданої вартості у 2020 р. фіксувалося у сільському господарстві (-11,5 %), транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності (-16,4 %), сфері тимчасового розміщування й організації харчування (-28,5 %), професійній, науковій та технічній діяльності (-12 %), діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (-12,4 %), сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (-12,7 %). Помірнішим було скорочення доданої вартості у переробній промисловості (на 6 %). Сектори економіки, яким за підсумками 2020 р. вдалося збільшити обсяги доданої вартості порівняно з 2019 р., зростали дуже повільно – будівництво (+5,2 %), оптова та роздрібна торгівля (+4,9 %), інформація та телекомунікації (+2,3 %), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (+2,2 %), державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування (+1,5 %), фінансова та страхова діяльність (+1,2 %), операції з нерухомим майном (+1,2 %).

4. Критичне зменшення запасу капіталу у підприємств. Наслідки локдауну та діяльності підприємств у період адаптивного карантину призвели до зменшення обсягу власного капіталу, обмеження джерела його утворення, а саме: внески власників у вигляді грошей та інших активів та накопичення суми прибутку, що залишається на підприємстві. Зменшення розміру власного капіталу спостерігалось у підприємств у сфері операцій з нерухомим майном, у професійній, науковій та технічній діяльності, в освіті, у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності, у промисловості. Зменшення запасу капіталу у підприємств стало наслідком погіршення в результаті коронакризи фінансових результатів підприємств і, відповідно, розміру прибутку, що є одним із джерел формування власного капіталу.

5. Зниження рівня використання фізичного капіталу (зокрема, літаків, спортивних споруд та готелів та ін.). Суб'єкти господарювання, які здійснили інвестиції у фізичний капітал, несуть втрати не лише внаслідок запроваджених обмежень на міжнародний і внутрішній рух людей, а також економічну діяльність у багатьох секторах економіки, а й через необхідність витрат на підтримання таких об'єктів у функціональному стані.

6. Зменшення обсягів банківського кредитування окремих сегментів бізнесу продовжує суттєво впливати на розмір фінансового ресурсу для відновлення економіки. За даними НБУ, чистий кредитний портфель підприємств у 2020 р. зменшився на 4,0 % у гривні та 1,1 % в іноземних валютах. За цей період зменшився загальний обсяг корпоративних кредитів, у т. ч. суб'єктам великого підприємництва – на 2,9 %, малого підприємництва – на 1,2 % та мікропідприємництва – на 10,8 %. Збільшення кредитного портфелю демонстрували лише суб'єкти середнього підприємництва (+4,8 %) завдяки проведеному операцій із реструктуризації боргу, задоволенню потреби в запасах і оборотному капіталі. Банки наприкінці 2020 р. незначно пом'якшили кредитні стандарти для бізнесу через високу ліквідність та конкуренцію з іншими банками, проте через негативні загальноекономічні очікування та кризові тенденції розвитку конкретних галузей чи підприємств подальше пом'якшення стандартів кредитування бізнесу буде стриманим.

7. Збільшення боргового навантаження. Необхідність фінансування достатньо високого рівня дефіциту державного бюджету, що спостерігався у 2020 р. (5,2 % ВВП) та запланований у 2021 р. (майже 5,5 % ВВП), має наслідком зростання частки державного та гарантованого державою боргу – у 2020 р. він сягнув 60,8 % ВВП (порівняно з 50,3 % у 2019 р.), а у 2021 р. планується на рівні 62,3 % ВВП. При цьому, можливості виходу на зовнішні ринки для України все ще залишаються обмеженими, що вимагає переорієнтації запозичень на внутрішній ринок і, як наслідок, призводить до посилення ефекту витіснення, оскільки банки залишаються основними покупцями ОВДП (524,7 млрд грн станом на 01.04.2021 р.). Крім того, поступове зростання вартості запозичень на внутрішньому ринку створює додаткове навантаження на держбюджет у майбутньому

Рис. 12. Основні макроекономічні наслідки розгортання коронакризи в Україні*

* Побудовано авторами

бюджет було виконано за видатками на 95 %). «Традиційне» переважання обсягів видатків держбюджету в останні місяці року (у грудні вони склали 227,3 млрд грн при середньому значенні за 11 місяців у 96,4 млрд грн) свідчить про невирішеність проблем у сфері планування використання бюджетних коштів та низький рівень бюджетної дисципліни.

Всі складові кризи можуть мати негативний вплив на макроекономічну стабільність будь-якої держави. Деструктивні наслідки від розгортання кризових явищ можуть виявитися вкрай критичними та викликати ланцюгову реакцію дисбалансу усіх макроекономічних показників національного розвитку. За відсутності належних заходів стабілізації ситуація може швидко змінюватися, а криза загострюватися.

Як показують результати наукових досліджень пандемія чинить серйозний вплив на промислове виробництво, зокрема [11, с. 30]:

1. Знижується попит з боку країн з високим рівнем доходу на виробництво товарів і сировини.

2. Ланцюги створення вартості порушуються через затримки в постачанні необхідних компонентів і постачання з більш технологічно розвинених країн.

3. Інші чинники, включаючи державну політику країн (наприклад, обмеження руху товарів і людей), неспроможність працівників досягти робочого місця або фінансові обмеження, які впливають на нормальний виробничий процес, тощо.

Поряд з впливом на макроекономіку пандемія COVID-19 суттєво вплинула і на поведінку звичайних споживачів, тобто викликала і негативні мікроекономічні наслідки [11, с. 31]. По-перше, пандемія загострила необхідність споживачів розмірковувати про соціальні наслідки індивідуального способу життя; по-друге під час карантинних обмежень важкий доступ до товарів та послуг змусив споживачів переоцінити схеми та потреби своїх закупівель, оскільки виникла необхідність приділяти основну увагу товарам першої необхідності. Як наслідок, зріс попит на товари першої необхідності, проте різко знизився попит на товари вищої споживчої цінності; по-третє, пандемія змусила людей у всьому світі змінити свою фінансову поведінку відповідно багатьох людей через введення жорстких карантинних обмежень та закриття бізнесу змогли заощадити більше грошей; по-чет-

верте, пандемія спричинила невідповідність між споживацькими тенденціями та біофізичними потребами людей, адже під час введення жорстких карантинних обмежень поведінка багатьох споживачів стала тривожною, як результат, негативні очікування змусили споживачів панічно скуповувати велику кількість товарів першої необхідності (їжа, санітарно-гігієнічні товари).

Однією з проблем фінансового забезпечення компенсаторних заходів щодо протидії наслідкам COVID-19 є скоординованість дій міжнародної спільноти. Для цього пріоритетними діями є: по-перше, скоординоване глобальне реагування на брак ліквідності для задоволення нагальних фінансових потреб; по-друге, контроль за рухом капіталу має бути схвалений МВФ як необхідна, постійна та цілком законна частина будь-якого політичного режиму, і там, де це доречно, впроваджений для стримування різкого відтоку капіталу, зниження неліквідності, обумовленої розпродажами на ринках країн, що розвиваються, а також для стримування зниження валютних курсів і цін на активи; по-третє, навіть якщо великі вливання ліквідності в резервні рахунки країн, що розвиваються, мають вирішальне значення для запобігання фінансового й економічного краху та послідовних суверенних дефолтів у країнах, що розвиваються, важливо буде забезпечити, щоб середньострокові та довгострокові економічні наслідки цієї глобальної кризи охорони здоров'я також не призвели до руйнівних і широко поширених боргових криз країн, що розвиваються; по-четверте, додатково до тимчасових зупинок як свого роду надзвичайної перерви необхідно якомога швидше узгодити нові програми полегшення боргового тягаря; по-п'яте, офіційна допомога з метою розвитку повинна бути реалізована в усіх країнах-донорах.

Варто погодитися з думкою експертів, що ключовими заходами урядової політики з урахуванням винесених уроків пандемії у соціально-економічній сфері для нівелювання негативного впливу наслідків пандемії на економіку повинні бути такі кроки: 1) розробити пакети антикризових заходів, що запроваджуються з метою соціальної підтримки населення; підтримки бізнесу; соціальної підтримки найбільш вразливих груп населення та подальшого їх соціального залучення; 2) підвищити ефективність державного управління; 3) збільшити фінансування наукових досліджень з орієнтацією на інновації;

4) активно сприяти поширенню та популяризації використання цифрових технологій з метою забезпечення можливостей виконання роботи та навчання у віддаленому доступі.

Більшість експертів вважають, що поведінка людей та структура попиту після завершення пандемії (зміна виду економічної діяльності, здоровий спосіб життя, гігієна та санітарія, глобалізація та активне пересування, відношення до вакцинації) зміниться, але не суттєво. Разом з тим більшість експертів вважає, що процеси діджиталізації (цифровізації), роботизації та використання модальності «віддаленого робочого місця» прискоряться. На думку експертів, криза може відкрити «вікно можливостей» для зміни української економіки у напрямі переходу до нової якості.

5. Висновки

Проведене дослідження свідчить про превалювання негативних наслідків впливу на економіку країн світу у зв'язку з поширенням пандемії. Зміна поведінки споживачів у зв'язку з карантинними обмеженнями визначила зменшення обсягів виробництва товарів та послуг у різних секторах економіки: транспортному, туристичному, ресторанному, промисловому та продовольчому.

Попри негативні наслідки через зміну соціальних шаблонів поведінки індивідуумів, пандемію можна розглядати як «чорний лебідь», який очистив економіку від неплатоспроможних підприємств. Крім цього, в економіці активно почали розвиватися нові сервіси, зокрема сервіси доставки, побудовані на цифрових бізнес-моделях та сучасних мобільних додатках. Початкові оцінки впливу пандемії на провідні економіки світу значно переоцінені, адже фактичні дані 2020 року свідчать про скорочення обсягів виробництва в певних країнах та незначне падіння ВВП в інших через різну структуру економіки та поведінку економічних агентів. У всьому світі криза, пов'язана з пандемією COVID-19, оголила слабкі сторони всіх соціальних й економічних систем, а особливо тих, яким для якісного захисту та турботи про всіх бракувало інвестицій у такі основоположні державні послуги, як охорона здоров'я й соціальний захист. Це стосується й України, де ці два сектори хронічно недофінансовувалися.

Отже, в результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: По-перше, в якості основних інструментів нівелювання негативних макроекономічних наслідків пандемії COVID-19 в Україні були використані підйоми бюджетно-податкової політики. По-друге, враховуючи швидкість поширення пандемії та необхідність адекватної реакції на її наслідки, основним каналом трансмісії фіскальних імпульсів став бюджетний канал, а саме перерозподіл бюджетних видатків. По-третє, продовж 2020–2021 років відбувалася зміна структури видатків Зведеного бюджету України. Зокрема в структурі видатків Державного бюджету зросли економічні видатки та видатки на охорону здоров'я, а в структурі видатків місцевих бюджетів економічні видатки та видатки на освіту. По-четверте, пріоритетним напрямом подальших досліджень є економіко-математичне моделювання виявлених закономірностей, що забезпечить підвищення ефективності управління публічними фінансами і як наслідок забезпечить фінансову безпеку держави.

Список літератури:

1. Onyshchenko V., Sivitska S., Cherviak A. Аналіз впливу COVID-19 на економіку України. *Науковий журнал «Економіка і регіон»*. 2021. № 1(80). С. 6–14.
2. Біткова Т.В., Третяк В.К. Вплив пандемії коронавірусу на макроекономічні показники: аналіз з використанням системно-динамічного підходу. *Соціальна економіка*. 2021. № 62. 107–121.
3. Богдан Т. Фіскальні пакети боротьби з кризою. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/fiskalni-paketi-borotbi-z-krizoju.html> (дата звернення: 10.05.2023).
4. Вагнер І.М., Демко І.І. Вплив COVID-19 на економічний розвиток малого і середнього бізнесу в Україні. *Вісник університету банківської справи*. 2020. № 1 (37). С. 59–66.
5. Васильєва Т.А., Сміянов В.А., Діденко І.В. Регіональний контекст пандемії COVID-19 в Україні. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 4 (70). С. 13–19.
6. Заха Д., Мовчан В., Кравчук В., Кірхнер Р., Полушкін Г. Економічний вплив пандемії COVID-19 на Україну. Аналітичне дослідження. 2020. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/GET_UKR_PS_01_2020_ua.pdf (дата звернення: 10.05.2023).
7. Касьянова Н.В., Панасюк І.В. Вплив пандемії COVID-19 на економіку України. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2021. № 6 (123). С. 14–20.
8. Красота О.В., Яровой А.В. Відновлення макроекономічної стабільності в умовах пандемії COVID-19. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8522> (дата звернення: 11.05.2023).

9. Перспективи посткоронавірусних економічних трансформацій та їх вплив на розвиток країн. Місце України у посткризовому світі / Наук. ред. В. Юрчишин. Київ : Заповіт, 2021.

10. Поснова Т.В., Циганкова С.Л. Особливості здійснення бюджетно-податкової політики та шляхи її вдосконалення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 3. С. 71–75.

11. Разумова Г.В., Бут К.А., Буцанова К.Г. Оцінка впливу пандемії на економіку країн світу. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2022. № 1. С. 28–32.

12. Тур О.В. Заходи економічної політики для подолання наслідків пандемії коронавірусу в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : економіка та управління*. 2022. № 5. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_5_2022 (дата звернення: 11.05.2023).

13. Федик М.В. Макроекономічні наслідки впливу пандемії COVID-19 на світову економіку. *Економіка та держава*. 2021. № 7. С. 40–46.

14. Шевченко В.Ю. Економічні шоки пандемії: основні види та наслідки. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Випуск 56. С. 21–27.

15. Якушко І.В. Фіскальна політика: сутність та особливості впливу на розвиток національної економіки. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : економіка та управління*. 2022. № 6. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_6_2022 (дата звернення: 13.05.2023).

16. Яценко Г. Чинники постковідного відновлення зростання економіки України у 2021–2022 роках. *Економіка і прогнозування*. 2021. № 2. С. 52–68.

References:

1. Onyshchenko, V., Sivitska, S., & Cherviak, A. (2021) Analiz vplyvu COVID-19 na ekonomiku Ukrainy. *Naukovyi zhurnal "Ekonomika i rehion"*, no. 1(80), pp. 6–14.

2. Bitkova, T.V., Tretiak, V.K. (2021) Vplyv pandemii koronavirusu na makroekonomichni pokaznyky: analiz z vykorystanniam systemno-dynamichnoho pidkhodu. *Sotsialna ekonomika*, no. 62, pp. 107–121. (in Ukrainian)

3. Bohdan T. Fiskalni pakety borotby z kryzoiu. Available at: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/fiskalni-paketi-borotbi-z-kryzoju.html> (accessed May 10, 2023). (in Ukrainian)

4. Vahner I.M., Demko I.I. (2020) Vplyv COVID-19 na ekonomichni rozvytok maloho i serednoho biznesu v Ukraini. *VISNYK UNIVERSYTETU BANKIVSKOI SPRAVY*, no. 1 (37), pp. 59–66. (in Ukrainian)

5. Vasylieva T.A., Smiiianov V.A., Didenko I.V. (2020) Rehionalnyi kontekst pandemii COVID-19 v Ukraini. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 4 (70), pp. 13–19. (in Ukrainian)

6. Zakha D., Movchan V., Kravchuk V., Kirkhner R., Polushkin H. (2020) Ekonomichni vplyv pandemii COVID-19 na Ukrainu. Analitychne doslidzhenia. Available at: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/GET_UKR_PS_01_2020_ua.pdf (accessed May 10, 2023). (in Ukrainian)

7. Kasianova N.V., Panasiuk I.V. (2021) Vplyv pandemii COVID-19 na ekonomiku Ukrainy. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 6 (123), pp. 14–20. (in Ukrainian)

8. Krasota O.V., Yarovoi A.V. (2021) Vidnovlennia makroekonomichnoi stabilnosti v umovakh pandemii COVID-19. *Efektivna ekonomika*, no. 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8522> (accessed May 11, 2023). (in Ukrainian)

9. Perspektyvy postkoronavirusnykh ekonomichnykh transformatsii ta yikh vplyv na rozvytok krain. *Mistse Ukrainy u postkryzovomu sviti (2021) / Nauk. red. V. Iurchyshyn*. Kyiv: Zapovit. (in Ukrainian)

10. Posnova T.V., Tsyhankova S.L. (2020) Osoblyvosti zdiisnennia biudzhethno-podatkovoi polityky ta shliakhy yii vdoskonalennia. *Investysii: praktyka ta dosvid*, no. 3, pp. 71–75. (in Ukrainian)

11. Razumova H.V., But K.A., Butsanova K.H. Otsinka vplyvu pandemii na ekonomiku krain svitu. *Biznesinform*, no. 1, pp. 28–32. (in Ukrainian)

12. Tur O.V. Zakhody ekonomichnoi polityky dlia podolannia naslidkiv pandemii koronavirusu v Ukraini. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia*. Available at: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_5_2022 (accessed May 11, 2023). (in Ukrainian)

13. Fedyk M.V. (2021) Makroekonomichni naslidky vplyvu pandemii COVID-19 na svitovu ekonomiku. *Ekonomika ta derzhava*, no. 7, pp. 40–46. (in Ukrainian)

14. Shevchenko V.Iu. (2020) Ekonomichni shoky pandemii: osnovni vydy ta naslidky. *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 56, pp. 21–27. (in Ukrainian)

15. Iakushko I.V. Fiskalna polityka: sutnist ta osoblyvosti vplyvu na rozvytok natsionalnoi ekonomiky. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia*. Available at: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_6_2022 (accessed May 13, 2023). (in Ukrainian)

16. Iatsenko H. (2021) Chynnyky postkovidnoho vidnovlennia zrostannia ekonomiky Ukrainy u 2021–2022 rokakh. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 2, pp. 52–68. (in Ukrainian)